

Değini/Kitap Kritiği: Sosyal Bilimlerin Metodolojisi | Veysel Eliş

İDE AKADEMİ | DÖNEM ÖDEVİ 2020-2021

Bu eser Max Weber'in en münbit olduğu dönemlerde (1903-1917) kaleme aldığı yazıları ihtiva etmektedir. Sosyal bilimlerin metodolojisinde gerekli olan teori ve yöntemleri ele almaktadır. Fakat ele alınan teoriler detaylı bir şekilde irdelenmekten ziyade, teorilerin önemine, pratiklerine ve kanıtlanabilirliğine vurgu yapılmaktadır. Bu bağlamda somut olgulara yönelik olarak açıklanan fenomenlerin, teorilerin açıklayıcı ve kanıtlayıcı yönü baz alınarak işlenmesi dikkat çekmektedir. Söz gelimi nesnellik kavramının ilgili disiplinle (sosyal bilim veya sosyal politika) ilintisi ve mezkur alanlarda kullanım şekli Weber'in ifadeleriyle belirtilmektedir.

Eser üç makale üzerinden şekillenmektedir. İlk olarak "Sosyoloji ve İktisatta 'Etik Tarafsızlık'ın Anlamı" başlıklı ilk kısım ele alınmaktadır. Bu kısımda "değer yargısı" nosyonu terminolojik olarak işlenmekte ve değer atıfları ile etik arasındaki ilişkiye değinilmektedir. Ayrıca bu ilişkinin empirik olarak pratikliği hususu tartışılmaktadır. Bu ilişkinin alegorik bir dille ifade edilmesi konuyu daha anlaşılır kılmaktadır. Zira ilgili kısımda üniversitede çalışan öğretim elemanlarının dersi anlatırken kullandıkları üslubu doğru seçmesi gerektiğinin önemi vurgulanmaktadır. Ders esnasında kamunun kullandığı dilin, içeriğin derse yansıtılması paralelinde pedagojik anlamda bir kayba da yol açmaktadır. Öte yandan akademisyenlerin kendi ideallerini akademi kürsüsünde kültürel yahut politik söylemlerle dile getirmesi kendi değer atıflarını kullandıklarını göstermektedir. Şu durumda kendi fikirlerini mezkur kürsüde belirtmeleri onlara görüşlerini yayma imkanı vermektedir.

Akademisyenlerin değer atıflarını nesnel ölçütler üzerinden (formasyonun doğasına aykırı olmayacak şekilde) dile getirmeleri gerekmektedir. Bunu yaptıkları takdirde etik anlamda bir objektiflikten bahsedilebilir. Akademisyenler, mesleğini icra ederken tüm iyi ya da kötü tutumlarını dışarda bırakmalıdır. Değer yargılarını eğitimin pratik değerleri üzerinden inşa etmelidir. Aksi takdirde empirik anlamda da objektif bir ölçüt geliştirilmemiş olacaktır. Weber de burada nesnellik ilkesini ön plana çıkararak bilimin değer ifade eden sonuçlarının bir değer atfı içerdiğini vurgulamaktadır. Bu anlamda empirik bilimin öznel değer yargılarını kendi analizinde araç olarak kullanamayacağını belirtmektedir (Weber, 2012: 34-35).

Weber değer yargılarına ilişkin tartışmaların belirli işlevlere sahip olması gerektiğini söylemektedir. O, insicamlı değer yargılarının enine boyuna irdelenmesi ve açıklanması gerektiğini ifade etmektedir (Weber, 2012: 45). Burada insanların değer aksiyomlarına bakış açısının bütüncül olması gerektiği üzerinde durduğu kanaatindeyiz. Onun, iki tarafın da (hem özne hem de muhatap açısından) değerler hususunda empirik bir analiz yapması gerektiği vurgusunun üzerinde durduğunu ifade edebiliriz. Ayrıca Weber, olgusal durumlara ilişkin değer atıflarının art arda gelen içerimler çıkarsamasını belirtmektedir. Tercih edilen şeyin objesine dönük yakın bir yaklaşımın dahi gerçeklik kazandırma açısından imkânsız olduğunu da ifade etmektedir. Son olarak pratik bir postülayı müdafaa edenlerin hesaba katmayı ön görmedikleri yeni aksiyomlarla karşılaşabileceklerini vurgulamaktadır (Weber, 2012: 46)

Görülüyor ki Weber empirik bir araştırmada; empirik araştırmaya konu olan nesnelerin çeşitli işlevlere sahip olması gerektiğini söylemektedir. Bu işlevselliklerin göz ardı edilmesi durumunda tutarlı değer yargılarının ortaya çıkamayacağını, beklenmeyen sonuçların ortaya çıkacağını belirtmektedir. Bu durumda sosyoloji ve iktisat gibi disiplinler de nesnellik ilkesinin; bir anlamda etiğin de işlevini yitireceğini söyleyebiliriz. Öte yandan kelimelere yüklenen anlamların da değer biçici olma üzerinden inşa edildiği ilgili yazı da ifade edilmektedir. Verilen örnekte ideal bir başkumandan tabirinin veya tasavvurunun nasıl olması gerektiği üzerinde durulmakta ve aslında bahsedilen kişinin her savaş tekniğini bilen, amacı doğrultusunda hareket edebilen biri olarak addedilmektedir. Burada rasyonel tutuma dönük iktisat teorisinde "ideal" inşalara vurgu yapıldığı üzerinde durulmaktadır (Weber, 2012: 69). İdeal başkumandan tabirinin içi bir anlamda rasyonel inşa açısından doldurulmaktadır. Aynı zamanda iktisat disiplinin de "ideal" inşa terminolojisine de uymaktadır. Bu örneğe paralel olarak Michel Foucault'un "Hermenötüğün Kökeni" eserinde verdiği şu örnek benzer terminolojiyi

yansıtmaktadır. "İktidar" kavramı genel itibarıyla muhalif partileri geçerek ülkeyi yöneten grup olarak bilinmektedir. Fakat Foucault burada iktidar kavramına sosyoloji terminolojisinde farklı bir anlam vermektedir ve bu anlamın sosyolojik açıdan daha insicamlı olduğunu belirtmektedir. O bir insanın bir insana karşı aşırı sözlü yahut fiili bir karşılık vermesini "şiddet" kavramıyla karşılamaktan ziyade "İktidar" kavramıyla bağdaşabileceğini ifade etmektedir. Burada sosyoloji disiplini içerisinde iktisattaki "ideal" inşalara benzer cümleler sarf ettiği kanaatindeyiz.

Eserde ele alınan "Sosyal Bilimde ve Sosyal Politikada 'Nesnellik'" başlığını ele alacak olursak şunları ifade edebiliriz: Bilimsel nesnellik mefhumu üzerinde tartışmalar ele alınmakta; bu tartışmaların empirik gerçeklik analizine uygunluğu üzerinde durulmaktadır. Nesnellik üzerinden empirik gerçeklik analizinin sağlıklı bir şekilde yapılmasına engel durumlar tartışılmaktadır. Bu bağlamda sosyal bilim veya politikada kullanılan değer yargılarına kültürel, sosyal ve insani tutumlar vb. etkenlerin tezahürlerine ve bunların meydana getirdiği sonuçlara değinilmektedir. Örneğin bir üzerinden değerlendirecek olursak; (Weber'in de ifade ettiği gibi) bir sosyal bilim dergisinde empirik gerçeklik analize uygun bir tarzda bir Çinli bile olsa geçerlik iddiasında bulunabileceği yerler olmalıdır. Burada dergi editörlerinin kendi değer yargılarını göz önünde bulundurarak yahut ideallerini işin içine koyarak Çinli birinin ideallerini reddetmeleri kabul edilebilir bir durum olmamaktadır. Burada akıllara Amin Maalouf'un "Ölümcül Kimlikler" romanının ana temasını oluşturan, insanın kimliğini oluşturan kültürel, sosyal, siyasi etkenlerin insanların kendi kimliklerini nasıl ölümcül bir kimliğe veya silaha dönüştürdüğü vurgusu gelmektedir. Zira insan etkilendiği mezkur etkenleri nesnel anlamda bir kimliğe sentezlemese kendi değer yargıları üzerinde nesnel kararlar veremeyecektir. Ayrıca burada sosyal bilimin veya sosyal politikanın değer yargılarının da ne düzeyde işin içinden nesnel bir biçimde sıyrılabilceği de ayrı bir tartışma konusudur. Zira burada bilimsel açıdan konuşmanın zorluğu ortaya çıkmaktadır.

Weber, yukarda dile getirdiğimiz soruna şu çözüm yollarını sunmaktadır: Bilimsel araştırma yapan kişinin susması, bu araştırmaya değer biçen kişinin de konuşmaya başladığı noktanın yerini okuyuculara açık bir biçimde ifade etmelidir. Yani ortaya konulan delillerin hangi yerlerde analitik anlamaya hangi yerlerde uygulanımlara başvurduğu net bir şekilde belirtilmelidir (Weber, 2012: 87) Dergide sosyal-iktisadın ekonomik fenomenlerle ve buna ilintili olarak ekonomiyle bağlantılı diğer fenomenlerin de bulunduğu belirtilmektedir. Söz gelimi ekonomiyle ilişkili olarak ekonomik kültürel fenomenlerin doğru bir biçimde analiz edilebilmesi için "tarihsel" bilgiyi araştırması gerekmektedir. Fakat burada bu bilginin kültürel anlamı içinden tek bakış açısıyla ele alınması durumunda çerçevenin sadece bir kısmının analiz edilebileceği tarihsel bilgiye ulaşmanın yetersiz kalacağı aşikârdır. Bundan dolayı bütüncül bir yaklaşımın empirik analiz açısından daha doğru sonuçlar doğuracağı ortadadır.

Makalede somut gerçekliğin empirik bilim olduğu da dile getirilmekte, tümel ve tikel arasındaki ilişkinin nasıl olması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Bir olayın somut gerçekliğinin anlaşılması için tikel fenomenlerin yetersizliği bunu yerine tümel bileşenlerin bir araya getirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Yani bir yapbozun her bir parçasının önemli olduğu, biri olmadığı durumda tamamlanamayacağı örneği olayı somutlaştırmak açısından önemlidir. Olayı daha da somutlaştırmak adına şu misali de verebiliriz: Cabirî'nin Cahiliye dönemine yönelik eserlerine baktığımızda tikel fenomenleri bütüncül bir bakış açısıyla bir araya getirerek bütüncül bir fenomen oluşturduğunu söyleyebiliriz. "Arap Aklının Oluşumu" eserine baktığımızda dönemin toplumunu kültürel, sosyal, ekonomik, siyasi vb. etkenleri göz önünde bulundurarak araştırdığı kendisini belli etmektedir. Diğer eserlerine ("Arap Ahlaki Aklı, Arap Siyasi Aklı, Arap Aklının Yapısı") baktığımızda da aynı bakış açısına sahip olduğunu söyleyebiliriz. Onun bu eserlerinde yapmış olduğu aslında somut gerçekliği bulmak için tüm etkenleri değerlendirerek tümel bir fenomen oluşturma çabası olduğunu ifade edebiliriz. Zira dönemin somut gerçekliği yahut genel çerçevesini okumak açısından bu önemlidir.

Makalede üzerinde durulan bir başka mevzu da kültürel olan bilginin nesnelliğiyle ilintili olarak yapılan tartışmalardır. Burada tüm bilimlerde ele alındığı gibi iktisat biliminde de kavramların morfolojik yapısı ve bunun işlevi nedir? sorusu üzerinde durulmaktadır. Buna ek olarak kültürel gerçekliğin bilgisi yönünden teorisinin

ve teorik kavramsallaştırmanın öneminin ne olduğu da tartışılmaktadır. Söz gelimi iktisat kavramı, ilk zamanlarda teknik bir anlamı karşılamaktaydı. Fakat zamanla demografik yapının artmasından ötürü, büyük doğa yasası şemasını içerisine alan teknikten ziyade kapsamlı bir hüviyete kavuşmuştur. Bunun paralelinde başka kavramlar da (teknoloji, yasalar vb.) ilerleyen dönemlerde ortaya çıkan yeni etkenlerle (nüfusun artması, ihtiyaçların değişkenlik göstermesi vb.) kavramsal çerçevesi genişletilmiş ve daha kapsamlı çerçeve oluşturmuşlardır.

Eserin son kısmı da "Kültür Bilimlerinin Mantığı Üzerine Eleştirel İncelemeler" başlığını ihtiva etmektedir. Bu başlık da "Eduard Meyer'in Metodolojik Görüşlerini Bir Eleştirisi" ve "Tarihsel Açıklamada Nesnel Olasılık ve Yeterli Nedensellik" başlıklarını içermektedir. İlk başlıkta Meyer, bilimin ilerlemesinde metodolojisini işlevine, tarihselliğe, tarih felsefesine, tarihçilerin yöntemine, tarihsel ilgi kavramına ve buna yönelik değer atıflarına değinmektedir. Meyer kendi kitabı üzerinde tarihçileri eleştirmektedir. O, tarihsel çalışma hususunda bu çalışmanın belli nüveleri içermesi gerektiği kanısındadır. Ona göre her ne kadar tarih sadece materyallerin bir araya getirilmesini amaç edinse de, tarihçi araştırmasında kavramlar ve kuralları da göz ardı etmemesi gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca metodolojinin tarihçinin işine yarayacak şekilde kullanılmasını ifade etmektedir (Weber, 2012: 145) Meyer'in burada öne sürdüğü fikir, metodolojinin kural olarak işlevsel olamaması durumunda tarihçiye bir hizmet sunamayacağıdır. O, "tesadüfi olan, somut şahısların özgür iradeye dayalı kararları, ideaların insanların eylemleri" (Weber, 2012: 146) üzerindeki etkisi mevzularını tarih açısından önemsiz bulmaktadır ve bunların aksini savunmaktadır.

Meyer, tarihsel analizde kullanılan "şans" ve "özgür irade" kategorilerine de değinmektedir. O, bu hususta ilgili kategorileri tarih metodolojisine koymaktadır. Ayrıca tarihsel araştırmanın, öngörülerinde sonuçtan nedene doğru bir gelişme kaydettiği kanaatindedir. Bu fikrinden dolayı Weber, onu eleştirmekte ve bu fikrin karmaşık bir tutuma ve nedensellik anlayışının paradokslara yol açacağını belirtmektedir (Weber, 2012: 156). Öte yandan Meyer, tarihçinin araştırmalarında eklektik bir yöntem sergilemesi gerektiği ve bunun da kültürün tarihsel etkililiği üzerinde işlev görür bir araç olabileceğini savunmaktadır. Burada şu eleştirinin yapılabileceği kanaatindeyiz: Tarihçi bir anlamda tarihsel ilgi kavramını kullanarak olaylara tikel bir bakış açısı getirmektedir. Tarihsel olayların anlaşılması da karakteristik niteliklerinin bütüncül yaklaşımla ele alınmasıyla mümkün olmaktadır. Fakat burada Meyer'in çizdiği portre tarihçinin metodoloji kullanırken belli sınırlar çizdiği yönündedir. O ayrıca, hali hazırda bulunan şartların tarihin nesnesi olamayacağı fakat olabilirlik kazanması için tarihsel bakımdan etkili hale getirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bununla birlikte içerisinde bulunduğumuz zamanın tarihin nesnesi olarak değerlendirilmemesinin gerekçesi olarak da bugünün geleceğe dönük nasıl bir etkisinin tam olarak bilinemeyeceğine dair net bir çıkarım geliştirilemeyeceğini öne sürmektedir.

Meyer, tarih araştırmalarında kullanılan "filolojik yöntem" üzerinde de durmaktadır. Burada kadîm Yunan ve Helen kültürüne yönelik incelenen klasik eserlerin linguistik bir ustalıkla ele alınması gerektiği kanaatindedir. Onun burada dile getirdiği filolojik açıdan bir metodoloji geliştirmeye yöneliktir. Bu metodoloji bakış açısıyla olaylara ve dönemlere bakmak gerekmektedir. Weber, Meyer'in bu yöntemini üç şekilde formüle etmektedir: İlk olarak filolojinin, antikçağı tarihsel ilke olmak bakımından daha fazla şeyi ifade ettiğini yani ebedi ve geçerli bir şey olarak kavranması gerektiği üzerinde durur. İkinci olarak, antikçağın kendi hakiki tekiliğinden çok uzaklaştığını bundan dolayı onun mahiyetinin özüne dair bilgi edinmenin zorluğuna değinmektedir. Yalnız zevk almak isteyen küçük gruplar için yüce değerde bir nesne olarak görüleceğini söylemektedir. Son olarak da klasik incelemelerin metodolojilerinin bilimsel bir ilgiye hizmet ettiğini ifade etmektedir. Yani antikçağın kaynak materyallerinin zengin bir etnografik kaynak sağlayacağını söylemektedir. (Weber, 2012: 194-195).

Tarihsel Açıklamada Nesnel Olasılık ve Yeterli Nedensellik başlığında Meyer, empirik bilim açısından tarihsel olayların nesnelliliği üzerinde durmaktadır. Ayrıca tarihi bir olayın somut gerçekliğinin hangi kapsamda ele alınması gerektiğini söylemektedir. Örneğin tarihin yalnızca genel önem taşıyan ve tarihsel ilgiye konu olabilecek mevzuları içerdiğini belirtmektedir. Yani bir yargıcın meydana gelmiş olaylar üzerinde tüm durumların değil de hukuk normları altında değerlendirilebilecek bileşenleri dikkate almasını buna örnek

göstermektedir (Weber, 2012: 202). Burada yargıcın görev tanımı gereği ve ilgili disiplinin kapsamı gereği ele alması gerektiği durumlar üzerinde durmaktadır. Empirik nesnellik de bunu gerektirmektedir. Zira yargıcın olayla ilgili bir yorum ve görece bir bakış açısı geliştirmesi beklenemez. Söz gelimi evreni ve yapısını inceleyen bir fizikçinin Allah'ın varlığı ve birliği ile ilgili bir delillendirmede bulunmaması gerekir. Zira fizikçinin işi de bu değildir. O evreni deney ve gözleme dayanarak empirik bir yöntemle açıklamaya çalışır. Burada evrenin işleyişinde ve düzeninde arka planda yüce bir yaratıcının olduğu fikri üzerinde teolog tartışır. Bu tartışmayı da kendi disiplini içerisinde ele almaktadır.

Yargıç örneği üzerinden gidilecek olursa yargıç ilgili olayla ilgili işine yaramayan verileri göz ardı etme hakkına sahip olacaktır. Nitekim Meyer'in de tarihsel araştırmada vurgulamak istediği nokta da tam olarak budur. O tarihsel araştırmalarda nesnelliğin ve nedenselliğin kurulabilmesi için neden ve sonuçların birbirleriyle ilişkili olması gerektiğini savunmaktadır. Şayet eldeki nüveler ilgili olayla ilgili bir kaynak sağlamayacaksa o nüveler kullanılmamalı ve sınırlandırılmalıdır. Böylece araştırmada yeterli oranda nedensellik bağı oluşturabilecek nüveler kullanılabilir.

Netice itibarıyla eser, sosyoloji, iktisat, tarih, kültür bilimleri vb. alanlarda metodolojini nasıl kurulması gerektiğine dair ve mezkur disiplinlerin diğer disiplinlerle ve ilgili etkenlerle (sosyal, siyasi, kültürel vs.) ilişkisini ele alma yönünden başvurulabilecek bir kaynaktır. Ayrıca öne sürülen argümanların olumlu ve olumsuz yönlerinin irdelenmesi bakımından da önemli bir eserdir. Sosyal bilimlerde metodoloji üzerinde çalışacak araştırmacılara rehber olabilecek ve onları yönlendirebilecek bir eser hüviyetindedir.